

نام «طوس» بالای روزنامه قزوینی ها

نگاهی به روزنامه طوس که ۱۱۷ سال پیش به همت متولی‌باشی آستان منتشر شد

حسین بیات | «میرزا شفیع صدرالممالک قزوینی» همان‌طور که شغل و لقب «صدرالممالک» را از پدرش «میرزاحمدعلی صدرالممالک»، معروف به «صدر قزوینی» یا «صدردیوان خانه»، به‌ارث می‌برد.همچون او نیز مدتی را در مشهد به‌عنوان متولی‌باشی آستان قدس رضوی می‌گذراند. او وقتی در محرم ۱۳۲۶ قمری (بهمن ۱۲۸۶ خورشیدی) حکم تولیت حرم امام‌رضا^(ع) را می‌گیرد.همراه خود «میرزاهاشم قزوینی» را نیز از تهران به مشهد می‌آورد تا در برخی امور یاورش باشد. میرزاهاشم قزوینی که بعدها نام خانوادگی «محیط مافی» را برای خود برمی‌گزیند. به درخواست صدرالممالک قزوینی، مأمور تشکیل یک روزنامه در مشهد می‌شود اما از آنجا که خود در آن روزگار با روزنامه‌نگاری بیگانه است از یکی از همشهریان‌ش. «ابوالقاسم نحوی قزوینی»، کمک می‌گیرد. این‌گونه است که «روزنامه طوس» تأسیس می‌شود و نخستین شماره آن در ۶ ذیقعدۀ ۱۳۲۷ قمری به زیور طبع آراسته می‌شود.

طرف‌دار ترقی ایران

روزنامه طوس در ششم ذیقعدۀ ۱۳۲۷ قمری، مطابق ۲۰ نوامبرماه ۱۹۰۹ میلادی (۲۸ آبان ۱۲۸۸ خورشیدی)، با پشتیبانی و همراهی سه قزوینی در مشهد پایه گذاشته می‌شود؛ «میرزا شفیع صدرالممالک»، متولی‌باشی وقت آستان قدس، «میرزاهاشم خان مافی»، مدیر و «شیخ ابوالقاسم نحوی»، سردبیر. عنوان روزنامه اما گویا پیش‌نهاد «محمد تقی بهار»، شاعر پراوازه خراسانی، است؛ زیرا میرزاهاشم قزوینی از همان ابتدای روزنامه‌نگاری خود با هم‌فکرانی چون ملک‌الشعرا بهار و عبدالجواد ادیب‌نیشابوری همراه است که هر دو از فعالان حزب دموکرات هستند و به استعمارستیزی، به‌ویژه مخالفت با دولت تزار روسیه می‌پردازند. برای طوس هم از همکاری و مطالب محمدتقی بهار بهره می‌برد. به این ترتیب اداره روزنامه طوس که یک «روزنامه آزاد، سیاسی، اخباری، اقتصادی، تاریخی، تلگرافی و طرف‌دار ترقی ایران» معرفی شده است در بالا‌خیابان مشهد دایر و امور چاپ هم به مطبعه «طوس»، به مدیریت «میرمرتضی الموسوی» سپرده می‌شود.

بناسبت روزنامه عجالتا هفته‌ای دو بار منتشر شود. شرایط اشتراک هم بدین قرار تعیین می‌شود؛ مشهد مقدس سی قران، سایر ولایات داخله ۲۵ قران. قفقاز و روسیه هفت منات (مخارج بست همه‌جا به عهده اداره است). تک‌نمره، سه‌شاهی. بالای‌عنوان روزنامه هم می‌نویسند؛ «در ظل حمایت سلطان سریر ارتضی علی‌بن موسی‌الرضا».

مقاله افتتاحی روزنامه نیز با این عبارات شروع می‌شود، به نام خداوند روان بخش و آفریننده دو گیتی. ستایش و نیایش ویژه بزرگ‌داداری است که هر دو جهان را بی استعانت و معاونت از کسی خلق فرمود و به هر یک از مخلوق خود در خور تعداد و ماهیتش، مأموریتی بخشوده. پس برای انتظام عالم، ویژه برای تربیت زندگانی بنی آدم، پیغمبران فرستاد که این یک مشت ظلوم و جهول را هادیان سبیل گردند. قامت باقابلیت پیغمبر ما محمد مصطفی^(ص) را به خلقت زیبای ما کائنات مُخَمَّدْ اَبَا اَخُو مِبن رِجَالِکُمْ و لَکِنْ رَسُوْلُ اللّٰهِ و خَاتَمُ النَّبِیّیْنَ مَخلع و تاج افتخار مرسلین نمود. درود نام‌مدود بر اولاد طیبین و طاهرینش باد که راسخون فی العلم و روح معانی و بیان‌اند.

مندرجات روزنامه طوس پس از درج سرمقاله معمولاً عبارات‌اند از «وقایع مملکتی به‌طور اختصار» و «گزارشات خراسان» مخصوصاً گزارش‌های شهر مشهد مقدس. در اینجا دو خبر از «راپورت‌های کمیسری و اخبار شهری» سومین شماره روزنامه طوس برای نمونه آورده‌ایم که در ۱۵ ذیقعدۀ ۱۳۲۷ قمری منتشر شده است.

راپورت کمیسری نوغان

۱۲ ذیقعدۀ، دیشب صداهای زیاد که شبیه به صدای ششلول و تفنگ بود، شنیده شد. بعد از تحقیق معلوم گردید که در یک خانه عروسی است و در آتش‌بازی می‌دارند. ایضا صفر نامی که دو شب قبل خواهر خود را کشته و فرار کرده بود، دیروز در راه شریف‌آباد دیده شده که به طرف شریف‌آباد می‌رفته [است].

کمیسری محله بالاخیابان

۱۱ ذیقعدۀ، هشت و نیم ساعت از شب مزبور گذشته، صدای یک تیر ششلول شنیده شد. در چهارباغ قهوه‌خانه مشهدی مختار نامی که رعیت خارجه است، بعد از اثبات که اول انکار می‌کردند، ملتزم شدند که من بعد تیر خالی نکنند. ایضا دختر بی‌چه نیشابوری، خدمتکاره محمد جعفر خان، سرتیپ سواره نیشابور فرار کرده و گم شده است. می‌گویند منزل میرزاقاسم نامی سرایی است. رسیدگی به عمل آورده می‌شود تا محقق بشود.

ایضا در ساعت ۶ از شب یازدهم ذیقعدۀ، محمد حسین دربان با کربلایی عبد... مست بودند در میان حیطة میدان کهنه، پلیس‌ها به استمداد کشیک‌چی‌ها، هر دو را گرفته و به اداره

نقش پررنگ بهار

گرچه شمار بزرگی از نویسندگان و شاعران خراسانی با طوس همکاری می‌کنند اما نقش ملک‌الشعرا بهار برجسته‌تر از دیگران است، چون بسیاری از سرمقاله‌های سال نخست فعالیت این نشریه به قلم اوست و سروده‌هایش نیز در روزنامه به چاپ می‌رسد. بهار قبل از طوس در روزنامه نیمه مخفی خراسان قلم می‌زند که به «انجمن سعادت» از کانون‌های مشروطه‌خواهان وابسته است و از ۲۵ صفر ۱۳۲۷ (۲۸ اسفند ۱۲۸۷) تا شعبان همین سال دوام می‌آورد. طوس در واقع سه ماه پس از تعطیل روزنامه نیمه مخفی خراسان، هم‌زمان با روزگشایش دوره دوم مجلس شورای ملی کارش را شروع می‌کند و بهار که از ابتدای امر در جریان تأسیس روزنامه طوس بوده است، با اسلوبی کاملاً شاعرانه نخستین سرمقاله خود را با عنوان «ردالعجز علی‌الصدر» درباره شیعه‌کشی بخاراییان می‌نویسد.

از رویکرد روزنامه و چهره‌هایی که در آن قلم می‌زنند مشخص است که کار طوس زیاد به درازا نمی‌کشد؛ کم‌اینکه بعد از انتشار شماره ۵۸ در ۱۹ شعبان ۱۳۲۸ قمری، روزنامه به دست نیرالدوله، حاکم خراسان، توقیف می‌شود. میرسیدمحمد محیط طباطبایی (۱۲۸۰–۲۷ مرداد ۱۳۷۱) پژوهشگر ادبی، مورخ، منتقد و ادیب معاصر ایران در مقاله «تاریخ تحلیلی مطبوعات ایران» به توقیف طوس اشاره می‌کند و می‌نویسد: «آن خاموشی، به درخواست روس‌ها صورت گرفت؛ زیرا ملک‌الشعرا در موقع مرگ ادوارد هفتم و جلوس جرج پنجم، پادشاه انگلیس، در این روزنامه همدردی و

همراهی با ملت انگلیس کرد و نثری نیکو نوشت و شعری خوب گفت و روس‌ها را برانگیخت تا درخواست توقیف طوس را بکنند.»

روزنامه «چهره‌نما» در یکی از شماره‌های خود در این روزگار به توقیف طوس اشاره می‌کند و می‌نویسد، «جراید مظفری و طوس؛ هنوز جان‌ها از فرقت حجاب احتجاج نامه نامی مظفری بوشهر در التهاب است که می‌شنویم روزنامه طوس هم در مشهد به حکم شاهزاده نیرالدوله توقیف گردیده. ما علت‌العلل توقیف این دو جریده را ندانسته‌ایم از چیست و جلوگیرنده آن‌ها کیست.»

به‌هر روی در پی این توقیف، طوس برای سه سال خاموش می‌شود اما بهار بیکار نمی‌نشیند و حدود پنجاه روز بعد، جای آن را با انتشار «نوبهار» پر می‌کند. میرزا هاشم خان محیط مافی هم در نهایت پس از صدمات و زحماتی که از روس‌های تزاری در خراسان متحمل می‌شود، به تهران تبعید می‌شود و روزنامه طوس دوباره در ربیع‌الاول ۱۳۳۲ قمری به همت او در تهران منتشر می‌شود. روزنامه چهره‌نما، منتطبعه مصر، در شماره ۴ سال ۱۱ خود، مورخ غره ربیع‌الثانی ۱۳۳۲ قمری، به عنوان تقریظ درباره تجدید انتشار طوس این‌طور می‌نویسد: «روزنامه گرامی طوس منتطبعه مشهد، نگارش ارجمند یگانه دانشور فرزانه م. هاشم می‌باشد. این روزنامه نامی چندگاهی بود در سحاب عطلات رخسار معارف بار فروربرده بود و مادر شماره پنجم سال دهم چهره‌نما تحت‌عنوان جراید مظفری و طوس از حرمان او سطری نگاشتیم.» در این دوره ملک‌الشعرا دوباره پیوندش را با طوس برقرار می‌کند تا اینکه در سال ۱۳۳۴ قمری با دخالت سفیران روس و انگلیس دوباره

خاموش می‌شود. مافی و بهار تلاش می‌کنند آن را به نام «وطن» انتشار دهند اما این دنباله نیز در اواخر سال ۱۳۳۴ قمری در مشهد تعطیل می‌شود. آن‌ها اما از پای نمی‌نشینند و پس از تبعید آن به تهران روزنامه وطن را در آنجا دوباره نشر می‌دهند. محیط مافی بعد از انتشار روزنامه یومیه «وطن»، کار روزنامه‌نگاری خود را با روزنامه هفتگی «تشریق» ادامه می‌دهد. او همچنین کتاب «تاریخ مشروطیت ایران» را می‌نویسد، اما اجل مجالش نمی‌دهد و در نهایت در هفته آخر بهمن ۱۳۳۱ خورشیدی فوت می‌کند.

خبرهایی از ۱۱۷ سال پیش

تنها عکس موجود از میر مرتضی موسوی (رویین تن)، میرمرتضی موسوی اولین چاپخانه حروف سربی را در خراسان تأسیس می‌کند. روزنامه طوس و جریده نوبهار مدتی به خرج او طبع و نشر می‌شود. او پس از یک عمر خدمت به معارف خراسان در روز جمعه ۶ مرداد ۱۳۳۲ خورشیدی در مشهد مقدس وفات می‌یابد.

نظمیه فرستادند. مجازات این دو نفر مست از طرف اداره جلیله نظمیه [صورت گرفت]. بعد از رسیدگی و تحقیقات ششلول هایشان ضبط و محکوم به ۲۴ ساعت حبس و پنجاه شلاق شدند؛ فوراً مجری شد. در عیدگاه ضعیفه‌ای خانه‌ای ترتیب داده که مردمان شیره‌کش برای شیره

جشن میلاد امام‌رضا^(ع) در «مجلس سلام»

بزرگاری جشن میلاد حضرت‌رضا^(ع) با حضور حاج‌سیدحسین نایب‌التولیه و جمعی از رجال آستان قدس در ایوان طلای صحن عتیق حرم امام‌رضا^(ع) عکاس: عبدا. قاجار / تاریخ: ۱۳۰۹ قمری (۱۳۷ سال قبل)

در بارگاه مطهر امام‌رضا^(ع) از دیرباز مراسمی برای جشن‌ها و اعیاد دینی برگزار می‌شده است که به آن «مجلس سلام» می‌گفته‌اند. در مجلس سلام همیشه مسئولان، درجه‌داران، مقامات و افراد مشهور و خاص نظیر متولی‌باشی آستانه، والی خراسان و سایر صاحب‌منصبان آستان حضور داشته‌اند. از مهم‌ترین و باشکوه‌ترین این مراسم‌ها، جشن میلاد امام‌رضا^(ع) بوده است که اسنادی ارزشمند از نحوه برگزاری جشن و جزئیات مراسم آن در آرشیو گنجینه اداره اسناد آستان قدس رضوی نگهداری می‌شود.

اخبار قدیمی

شش لول قاچاقی بستن به کمر

فرخدا روزنامه شهامت در اوایل تیرماه سال ۱۳۱۵ خورشیدی گزارشی از شرح جلسه دادگاه رسیدگی به یک پرونده سرقت را با جزئیاتش چاپ و منتشر می‌کند. در این جلسه که سوم تیر ماه در محکمه جنایی شرق تحت ریاست حشمتا... قضائی برگزار شده، حاجی محمد و علی اکبر و سیدعباس اهل چناران باید از خود دفاع می‌کرد‌اند. جرم آنان داشتن اسلحه قاچاق و سرقت مسلحانه است. دادستان در این جلسه مجرمان را به بستن اسلحه قاچاق (بستن شش لول به کمر) متهم می‌کند و توضیح می‌دهد که این افراد شبانه وارد قریه دلمی از بلوک چناران شده‌اند و سه رأس اسب را که متعلق به قدرتا... را دگانی بوده است، دزدیده‌اند. گویا مردم و دو سرباز نگهبان قلعه هم که جزو کار نظامی بوده‌اند، بر علیه مجرمان شهادت داده‌اند، اما علی اکبر و سیدعباس همه این اتهامات را رد می‌کنند، درحالی‌که پیش از آن و زمانی که دستگیر و به امنیه برده شده بودند، به جرمشان اعتراف کرده بودند. جریده شهامت می‌نویسد: «حاج محمد اقرار در امینه را از روی زجر و اجبار تلقی نموده، سپس آقای مدعی‌العموم استیناف به استناد شهادت دو نفر شاهد و وجود آنان در آن محل و اخذ اسلحه از آن‌ها و اوضاع و احوال قضیه آنان را مجرم تشخیص، از طرف رئیس محکمه با آقای فرقانی اجازه نطق داده شده، مشارالیه [نیز] شرحی مبسوط در پی‌اساسی دعوی و تبرئه موکل خود، حاج محمد، تقاضا نموده، سپس آقای حقوقی، وکیل علی اکبر، با بیاناتی دایر بر بی‌تقصیری موکل خود دفاع نمود. بعدارئیس محکمه اجازه نطق با آقای کرمانی داده، ایشان به وکالت سیدعباس به استناد به دفاعیات آقای فرقانی نیز سه قسمت اضافه نموده، اولاً مطابق مقررات می‌بایست آلات و ادوات مجرم در محضر محکمه حاضر باشد و نیست و معلوم نیست که اسلحه را که ادعا می‌نمایند چه نوع اسلحه است. ثانیاً قصد سرقتی را که استناد به مشار‌الیهم می‌دهند، اثبات قضیه به شاهد عادت‌نا غیر ممکن [است]؛ زیرا که قصد از امور قلبیه است. ثالثاً قانوناً می‌بایست شهود در محضر محکمه حاضر باشد که نیستند و تبرئه موکلش را تقاضا نمود. بعدا آقای مدعی‌العموم استیناف در جواب وکلادفاعیاتی فرموده، سپس بر حسب اجازه رئیس محکمه وکلای متهمین اظهاراتی نمودند و متهمین نیز برحسب دستور رئیس محکمه آخرین دفاع خود را نموده، ختم محاکمه به عمل آمده، متهمین وکلای مدافع و آقای مدعی‌العموم استیناف از سالن محکمه خارج و ثانیاً محکمه خلاصه حاجی محمد پسر کربلایی اسماعیل خراج سه‌ساله مقیم چناران را تبرئه و سیدعباس، ولد سید اسماعیل، ۲۵ ساله و علی اکبر ۲۵ ساله، هریک، را به سه ماه حبس تأدیبی محکوم کرد و این حکم قابل تمیز است.»

تقویم تاریخ

اجتماع ۱۶۰ کارمند ساواک معترض

۱۵ اردیبهشت ۱۳۵۸ (پنجم ماه می ۱۹۷۹) ده‌ها کارمند سازمان اطلاعات و امنیت ایران (ساواک) که برای اعتراض به دستمزد عقب افتاده خود مقابل ساختمان نخست‌وزیری اجتماع کرده بودند، دستگیر شدند و با چند اتوبوس به زندان قصر انتقال یافتند. عده کارمندان ساواک که به این ترتیب به زندان منتقل شدند، ۱۶۰تن گزارش شده بود. این افراد ادعا داشتند که کارمند دفتری بوده‌اند، زیرا که اگر از کشکجه‌گران و پرونده‌سازان می‌بودند، چنین علنی برای دریافت دستمزد و اعتراض به اخراج، اجتماع نمی‌کردند. موضوع پرداخت نشدن دستمزد آنان هم این بوده که در آن دوران ساواک منحل شده بوده و دیگر وجود نداشته است که موجب کارمندان‌ش پرداخت شود.

منابع:

منبع مجموعه

چهارجلدی

«تاریخ جراید

و مجلات

ایران»

از محمد

صدرهاشمی؛

اخبار خراسان

در مطبوعات

دوره قاجار،

جلد هفتم،

ادامه روزگار

احمدشاه

پژوهش و

گردآوری

سیدمهدی

سیدقطبی

تشکر ویژه از:

دکترابراهیم

حافظی،

رئیس اداره

مطبوعات

سازمان

کتابخانه‌ها،

موزه‌ها و

مرکز اسناد

آستان قدس.